

Romade koolifilosoofia

Selle infomapi eesmärgiks on välja tuua mustlaste haridusega seotud teoreetilised iseärasused ning praktilised nõuanded, et mustlaste õpetamisel oleks kasu nii ühiskonnale kui ka mustlastel. Seega peatume pikemalt järgmistel teemadel: mustlaste suhtumine kooli kui institutsiooni ning suhtumine õpetajatesse, nende väljaõppesse, informeerimisse ja värbamisse; pedagoogika ja kool kui perekonnasisese sotsialiseerumisprotsessiga mustlaslapsele võõras ja kummaline institutsioon. Me vaatleme tähelepanelikult mustlaste haridust aspektist, mis eristab seda haridusest, mida pakutakse tavalistes koolides, seletame nende pörkumise tagajärgi, mis on pikaajalise väärkohtlemise õigustamise tulemus. Mustlaste haridusest rääkides tuleb silmas pidada ka seda, et haridus on üks assimilatsiooni tähtsamaid osi, millest me siin ka juttu teeme.

Institutsioon, mis on võtnud endale eesmärgiks mustlaslastele hariduse pakkumise, peab mõistma, et otsustades lapsele haridust anda peab mustlaspere tegema kompromissi oma eluviisi toetavate *kultuuriliste väärtuste* ja elukeskkonnaga kohaneda aitavate *funktsionaalsete väärtuste* vahel: laste koolikohustus; ametit tõendava tsertifikaadi omamine; juhtimisõiguse taotlemine, oskus lugeda tööga seotud kuulutusi ja pressiteateid; majanduslikust ja poliitilisest elust osavõtmine, professionaalsete oskuste omandamine ja nii edasi. Mustlaste suhtumine kooli on ennekõike funktsionaalne, kust nad loodavad saada oskusteadmisi, erinevalt neid ümbritsevatest ühiskondadest, kus ka sotsiaalsete ja kultuuriliste oskuste edasi andmine on delegeeritud kodust koolile. Seega tuleb mustlaste puhul rääkida “*õpetamisest*” mitte “*harimisest*”, sest viimane termin hõlmab ka funktsioone, mida mustlaspered soovivad enda kanda jätta. Mustlasvanemad peavad ennast *laste* mitte *õpilaste* vanemateks.

Ühest küljest jõuavad mustlaslapsed nagu kõik teisedki kohustuslikku koolikohustusikka ning võimukandjad ei näe põhjust, miks neid peaks sellest välja arvama. Samuti usuvad üha enam mustlasperesid, et koolis käimine on nende lastele vajalik, et sisse elada neid ümbritseva ühiskonda ja seeläbi parandada oma elamistingimusi. Neid motiive vaadates näeme, et juhul kui üks soovib pakkuda haridust ning teine seda saada, siis peaks leiduma ka formaalne konvergens. Küsimus on aga selles, kuidas täita kõigi nõudmisi ning austada kõigi soove.

Konvergenssi ja mustlaste kooli soosiva suhtumise saavutamiseks on vajalik intensiivne koostöö võimukandjate ja mustlaste vahel. Ajaloost on teada, et mustlased on hävitanud koole füüsiliselt (ja ka sümboliseelt), kuid teisest küljest on nad neid ka ehitanud ja nende tegevuses aktiivset rolli mänginud, neid kaitsnud ja õigustanud.

Mitte mingil juhul ei tohi alahinnata seda, et lapsed on oma vanemate matkijad ja kannavad endas sama suhtumist koolidesse nagu nende vanemad. Kui vanemad tunnevad, et nende lapsed on koolis õnnelikud ja neid koheldakse seal austusega, muutub nende suhtumine kooli kardinaalselt. Sellist käitumist tunnistavad väga paljud läbiviidud uuringud. Mustlaslapse ei saa sundida koolis käima, vaid esmalt tuleb jõuda nende vanemateni, kes peavad selle heakskiitma.

Vanematele tekitab tihti segadust koolitajate poolne ebatäpsete ja eksitavate terminite kasutamine diskursuses, mida viimased ei ole piisava tähelepanelikkusega, kriitika ja sügavusega uurinud. See võib olla tingitud nende harjumusest ja kogemusepagasist, kuid seda probleemi peaks nägema perspektiivikamalt. Palju segadust on tekitanud kõikehõlmavate ja segunenud terminite kasutamine. Seda eriti juhul, kui terminite *koolitamine* ja *õpetamine* asemel on kasutatud *harimise* terminit. Kui selline eristus oleks tehtud, oleks vanemad ennast enesekindlamalt tundnud. Sest nagu nimetatud sai hõlmab harimine ka kultuuriliste väärtuste andmist, kuid selle funktsiooni soovivad mustlased, oma kultuuri säilimise nimel, enda katta jätta ning vastupidine on neile täiesti vastuvõtmatu.

Mustlasvanemad on välja käinud mõtte, et inimest on võimalik harida ilma ametliku väljaõppeta, ning välja õpetada ilma harimata, väljaõpe ei suuda asendada haridust – just seda mida nemad annavad. Vanemad loodavad koolist leida *õpetajat* mitte *pedagoogi*. Erinevalt neid ümbritsevast ühiskonnast ei ole neil mingit soovi delegeerida oma harivaid funktsioone koolile kui institutsioonile.

Segadust ja pahameelt on tekitanud ka termin “eriklassid”, mida on tihti mustlaslaste õpetamiseks moodustatud. Selline termin marginaliseerib lapsi ja kannab endaga tugevaid negatiivseid konnotatsioone.

Igatahes on sobimatu keelekasutus tekitanud kahe ühiskonnavahelise lõhestumise, milles üks tunneb, et teda on alandatud ja marginaliseeritud. Juhul, kui kool soovib anda endast lastele parima ning vanemad soovivad oma lastele parimat koolitust, tuleb mõlemal osapoolel oma soovid selgelt väljendada. Konvergens viitab konsultatsioonile ja konsultatsioon viitab dialoogile: toimub küll mustlastele kooli funktsioonide tutvustamine ja seletamine, kuid siiani on puudunud vastupidine -mustlaskultuuri-, ajaloo- ja ühiskonna seletamine ametivõimudele. Viimane on ka selle infomapi üheks eesmärgiks.

Juba pikemat aega on erinevatest uurimustest teada, et konfliktideni viivad just mustlaslaste ja kooliõpetajate erinevused. Peale pikka aega kestnud pingutusi on jõutud arusaamisele, et neid raskusi on võimalik ületatud kahel viisil:

- esiteks, last kirjeldatakse kui “hälbega” ning ta isoleeritakse teistest, et anda talle intensiivsemalt haridust, millest ta siiani ilma on jäänud. Sellist lähenemist kasutatakse kahjuks siiani valdavalt.
- Alternatiivne lähenemine aksepteerib laste kultuurilist mitmekesisust. Olenemata lapse päritolust saavad tema kultuurilised iseärasused kooli üheks dünaamiliseks osaks.

Selline lähenemine tunnustab kõiki vaimseid ja intellektuaalseid teadmisi, mis laps on omandanud *oma enda keskkonnast*. Selline kohtlemine on eriti tähtis just mustlaslaste puhul, kelle kultuur on teiste omast väga erinev: nende “pärand” on kestav fenomen, mida elatakse igapäevaselt läbi. Tänapäeval räägitakse palju “õpilaskesksest” õpetamisest, kuid tihti unustatakse, et laps kõigi oma kultuuriliste atribuutidega ongi õpilane. Silmas tuleb pidada, et laps ei suuda omada korraga kahte pralleelset sotsiaalset ja kultuurilist identiteeti, vahetades seda alati kui siseneb kooli. Sellist olukorda tuleks iga hinna eest vältida

Lisaks sellele, tuleb arvestada ka riskidega, millega mustlaslapsed koolis kokku puutuda võivad. Erinevalt teistest muulaste lastest, ei ole mustlaslastel kuskil olemas kodumaad, kuhu nad kunagi tagasi pöörduda võiksid, nende territoorium on fiktiivne, mille piirid on psühholoogilised ning liikuvad. Seetõttu tunnetavad nad tugevalt riski, et nende lapsed võivad koolis sattuda selliste väärtushinnangute süsteemi mõju alla, mis ei ole mustlastele omane ja mida nad ei soovi, et nende lapsed omandaksid. Lääne ühiskond on seisukohal, et nemad ja ainult nemad valdavad ülimalt tõde ning ei peatu enne kui nad on terve maailma sellele mudelile allutanud. Selline suhtumine puudutab ka koolisüsteemi, mida mustlased peavad ohuks oma etnilisele identiteedile. Paiksed vanemad jätavad üha oma lapse hariduse kooli hoolde, mis ei anna neile teadmisi, vaid hoopis organisatsioonile ja selle normidele orienteeritud spetsialiseerumist ja alistumist – seda ka juhul kui need normid ei austa enam inimese väärikust. Jenisch suudab alati hetke olukorraga adapteeruda: ta on jäänud arenenud ühiskonnas ainukeseks, kes ei ole ühinenud abistava ühiskonnaga. Sellisena kujutatud koolis peab laps või täiskasvanu olema ebaharilikult tugeva iseloomuga, harukordse põgenemisoskusega või kuulamistehnikaga, mis laseks tal selle kõik endast mööda lasta, et jätta kahjustamata oma uudishimu ja leidlikkus, mis on tema inimloomuse ürglikud vajadused.

Lisaks mustlaste vajaduste ja olemuse tunnustamisel nõuab selline lähenemine ka nende vajaduste mõistmist.

Mustlaste enda kogemuse aluseks võtmisel, tuleb see tihedalt seostada sellega, mis toimub koolivälisel ajal (majanduse, hariduse, elamistingimustega jne...), sest see mõjutab lapse käitumist ja isikut. Mustlaslaps seisab koolipingis vastamisi suure lõhega, mis eristab haridust, mida annab kool ning haridust, mida annab perekond, ja seda nii vormilt kui sisult. Ka keel, mida klassis räägitakse erineb sellest mida kodus räägitakse. Erinevad on ka suhtumised aega ja eluviisidesse. Ka koolis mängitavad mängud on erinevad ning oskused, mida laps siiani läbi oma mängude õppinud on, ei leia koolis tunnustust ega heakskiitu.

Detailsed uuringud on näidanud, et mustlaslapse üleskasvatamismeetodid annavad talle reaalsuse tunnetuse, oskuse mõista enda ümbrust, elujõu, empaatiavõime, iseiseisvuse ja initsiatiivi, väljaarendud ellujäämisstrateegia, kollektiivse elukorralduse, rütmi ja liikumise tunnetuse – kõik sellised võimed, millesse ümbritsev ühiskond suhtub üleolevalt. Reaalsus on kahjuks selline, iga laps nimetatud omadustega muutub erivajadustega lapseks, sest avastamisrõõm ja kommunikatsioon on asendatud kindla kirjaliku õppeprogrammiga.

See mõjub mustlaslapsele karistavalt ja ta tunneb end blokeerituna. Teda karistatakse sellega, et keel, mida ta koolis räägib on erinev sellest, mida ta räägib kodus; ta peab sulanduma endale täiesti võõrasse maailma ning selle maailma kohta kõike õppima. Ta on blokeeritud, sest oskused, mida on õppinud kodus, kus neid austatakse ja julgustatakse, on koolis stigmatiseeritud ja tõrjutud. Lapsele jääb mulje nagu ta oleks metslane ja elaks ebaseaduslikus kultuuris. Lapse jaoks muutub klassiruum kindla struktuuriga karavanpargiks või üheks telliseks müüris, mis tapab tema spontaansuse ning asendab selle standartiseeritud maailmavaatega.

Kool ei pea ainult tunnustama ja mõistma mustlase kogemusi, ta peab neid ka austama. Austama just vanemate soovi, et nende kultuuri eripärasid käsitletak ülima ettevaatlikusega. Sest kõik vanemad loodavad, et neisse suhtutaks diskreetselt ning jäetaks taetud kogus privaatsust. Vaatamata sellele üldisele seaduspärale, erinevad vanemate soovid suuresti. Mõned perekonnad on vastu, et koolis kasutatakse mustlaskeelt ning käsitletak erinevaid kultuuri aspekte.

Oma protesti keele kasutamise vastu põhjendatakse sooviga jätta see võitluses assimilatsiooniga enda salarelvaks. Selline suhtumine baseerub üldisel arvamusel, et mustlaskultuuri ja ajalugu ei saa koolis õpetada ja koolivastases ebausalduses. Lisaks vanemate utilitarne vaade koolile, kui lisaoskuste hankimise võimalusele, jättes kultuurielemendid endale edasi anda.

Kuid mustlaskultuuri käsitlemine koolis tähendab seda, et kõik koolis õppivad lapsed puutuksid sellega kokku, mis aitab kaasa eelarvamustega võitlemisel. Sellisel juhul muutuksid mustlased etniliseks vähemuseks ning lakkaksid olemast sotsiaalne probleem. Sellise muutuse jaoks on pedagoogilised nagu ka psühholoogilised mõjutused ülimalt vajalikud.

Vanemate soovide ja mustlaskultuuri eripärade tunnustamiseks, mõistmiseks ja austamiseks tuleb kooli struktuur ning toimimispõhimõtted muuta paindlikumaks. See aitaks neil eralduda domineerivast paigalolekust, mis mõjub nende kultuurile kahjustavalt:

- ühest küljest *pedagoogiline assimilatsioon*, mis tähendab seda, et kõik lapsed peavad õppima sama programmi järgi, mis on koostatud ühiskonnas domineeriva grupi poolt.
- teisest küljest aga “*kaltsuvaiba taoline multikulturalism*”, mis kujutaks endast kooliväliseaja lisategevust “kultuuri pärandi” õpetamise näol. Kuid see ajab lapse segadusse ning koormab ta üle.

Euroopas on hetkel mustlastele hariduse andmisel põhiküsimuseks mustlasühiskonnast pärit õpetajate väljakoolitamine ja nende informatsiooniga varustamine, õpetajate ja klassivanemate palkamine. Eesmärgiks ei

ole mustlaste väärtuste rõhutamine, vaid hoopis see, et selline õpetaja valdab mustlaste kultuurist vajalikku informatsiooni, mõistab seda ning oskab nende iseärasusi õppimisel ära tabada ning järeldusi teha, hõlbustades õppimisprotsessi.

Multikultuurses klassiruumis ajalooliste ning kultuuriliste omapärade kasutamine annab igale lapsele rikastava kogemuse ning laseb neil teistega suheldes säilitada enda identiteeti.

Selleks, et aidata õpetajaid, kes omavad oma klassiruumis erineva kultuurilise taustaga õpilasi, on üle Euroopa erinevates riikides koostatud õppematerjale, mis lähtuvad õpilaste ajaloost ning kultuurist. Plaanis on koostada selliste materjalide üleeuroopaline kogumik. Osa sellistest õppematerjalidest on erinevates keeltes juba koostatud ja osa on koostamisel. Kuid siin võib probleemiks saada mustlaste laialdane geograafiline paiknemine, mis on viinud erinevate dialektide välja kujunemiseni. Selleks tuleb luua standartne rahvusvaheline versioon keeltest, mis on piisavalt homogeensed.

Mustlaste puhul tuleb kõne alla ka distantsilt õppimine, sest kaugõppeks vajalik tehnika ja logistika on sobilik hajali kommuunidele nagu mustlaste omad, eriti kui see sisaldab enda ajaloo, kultuuri, keele õppimist ning pakuks vähemalt mingitki toetusüsteemi tutvustamiseks lastele koolisüsteemi ja aitaks välja töötada laste huvidele ning dünaamikale baseeruvat interkultuurset pedagoogikat.

Teatud riikides juba toimub mustlaste koolitamine ning nende õpetajatena või abiõpetajatena kasutamine ja see on uuringute järgi ennast igati ära tasunud. Mustlaste kasutamine abiõpetajatena ning seeläbi lastele oma keeles vajaliku teadmistepagasi edasi andmine on tulemuslik just koolieelses ning algastme staadiumis.

Perekond

Mustlaste elu iga aspekt keerleb ümber tema pere, mis on samaaegselt sotsiaalne kui ka majanduslik institutsioon, pakkudes sotsiaalseid oskusi ja turvalisust koos tööoskuse ja iseseisvusega. Pidevalt muutuvas elus on perekond jääv, võrdudes stabiilsusega. Identiteedi ja identifikatsiooni kujundamisel mängib perekond teiste puuduvate pidepunktide kontekstis (geograafiline, elukutseline dimensioon) ülisuurt rolli.

Perekond ei võrdu selle indiviidide arvuga. See koosneb paljudest sise- ja väliselementidest, solidaarsena teiste perekondade ja kõrvalseisjate vastu. Konflikte elatakse läbi kollektiivsena: suhted indiviididega võrduvad suhetega teiste perekondadega, ja indiviid ei käitu indiviidina, vaid perekonnaliikmena. Indiviidi eksimust käsitletakse terve perekonna eksimusena, indiviidi positiivne tegu tõstab kogu perekonna prestiiži. Hästi kasvatatud laps toob oma perekonnale au ja kui abiellumine viib teda teise perekonda, jätkab ta selles oma sünniperekonna esindamist. Kui nende kahe perekonna vahel peaks tekkima konflikt, tõmbub ta tagasi oma sünniperekonda, mis determineerib tema suhtumise kõikidesse asjaoludesse.

Kõiki perekondi hoiab koos sotsiaalne solidaarsus: vallalised täiskavanud – väga harv nähtus – elavad oma vanematega, orvud võetakse sugulaste hoole alla, vanurite eest hoolitsetakse ja austatakse, mitte ei lükata kõrvale: vanuri hooldekodusse panemine võrdub väikelapse internaatkooli saatmisega. Haigeid ei jäeta üksi: juhul kui haige satub haiglasse on tema perekonnaliikmed pidevalt tema kõrval, toovad talle süüa ja pärivad tema tervise pärast. Ka surnuid ei jäeta üksi, vaid neid hoitakse kuni matusteni, kuhu tulevad kõik sugulased misiganes maailmapunktist, kodus. Indiviidi ei jäeta kodus, kodust väljas, haiglas ega ka surmas kunagi üksi. Teda hoitakse tugevate emotsionaalsete suhete võrgustikus, millest on tal võimatu lahkuda. See näitab perekonnast välja arvamise sügavust, mis reaalsuses tähendab sotsiaalset surma, sest nagu me näeme ei ole indiviidil kohta kusagil mujal kui ta peres ja peresuhetes. Sotsiaalne solidaarsus on ühtlasi ka sotsiaalne ja psühholoogiline turvalisus.

Perekond on üldiselt võttes laiendatud perekond, kuhu kuuluvad erinevad tuumperekonnad ja generatsioonid. Tuumperekond on võrdlemisi ebatähtis, ja mis perekonnanime keegi kannab ei oma üldse mingit tähtsust. Mustlaste jaoks on see ümbritseva ühiskonna antud "paberil" nimi, mis ei tähenda neile midagi, nende lähisugulased ei pruugi seda teadagi.

Teisest küljest võib probleemseks saada ka liiga suureks paisunud perekond, mis ei suuda enam funktsioneerida identifitseerivana, pakkuda oma liikmetele eluksvajalikku ning perekonnaliikmete vahelised suhted võivad nõrgeneda. Kui see peaks juhtuma, siis perekond jaguneb kaheks. Selline pooldumine nõuab, et iga indiviid peab enda identifitseerimiseks teadma fakte selle kohta, kes on tema lähedased. Seda teadmiste pagast tuleb pidevalt meenutada ning teistega suheldes selgitada.

Perekonnas esinevad nii meeste ja naiste vahelist erinevust kui ka komplementaarsust. Naised mängivad tihti tugevalt majanduslikku rolli. Nad muretsuvad perele vajaliku (toidu, riided). Meeste pideva hukkamõistu ja vangistamise kontekstis suudavad naised, keda tänu lastele leebemalt karistatakse, tervet perekonda üleval hoida.

Selline pilt on üldjuhul kehtiv ja naised on need, kes muretsuvad perekonna administratiivse poole eest. Naine on vastutav kõigi oma laste õpetamise eest, vastutab oma tütarde eest kuni nende abiellumiseni, naise õpetav roll on perekonna säilimise seisukohast otsustav. Tihti öeldakse, et naine on sotsiaalse grupi konservatiivsem element, sest tema on see, kes annab edasi traditsioone. Kuid samal põhjusel võib ta olla ka muutuste jõuks.

Mehed aga on perekonna kandjad ja pretsiži kaitsjad. Peresiselselt on nad perepead, ja kannavad otustusvõimu ja autoriteeti. Paljudes perekondades tähendab see, et mehe väljaminekud võivad olla suuremad kui teistel pereliikmetel (pidusöök, riided, auto). Ta on tihti kodust eemal, otsides töövõimalusi või vesteldes teiste meestega sotsiaalsete sidemete tugevdamise eesmärgil.

Perekond saab alguse esimese lapse sünniga. Sellele järgneb teinegi ja veel mitu järgnevat, kõik uustulnukad on teretulnud. Lapse haridus on kollektiivne, terve perekonna kaasamisel. Laps elab koos kolme või nelja generatsiooniga ja tema sotsialiseerumine leiab aset just selle grupi raames, pakkudes lapsele sidusust, ühtlustunnet, järjepidevust ja turvatunnet. Erinevad generatsioonid ei ole vastandatud, vaid tegutsevad kontiinumina. Ei ole eristust lapse maailma ja täiskasvanu maailma vahel: nad on pidevas vaimses ja sotsiaalses kontaktis, pakkudes teineteisele kaitset ümbritseva maailma eest, mitte kunagi ükski, alati grupi sees või osana.

Nad elavad, töötavad ja kannatavad koos. Laps õpib perekonda sulandumise kaudud ja üsna pea mõistab komplekseid sotsiaalseid suhted, muutub iseseisvaks ja omab suurt initsiatiivi ning originaalseid mõtteid. Laps austab täiskasvanuid ja täiskasvanud last. Teda julgustatakse oma keskkonda eksperimentaalselt suhtuma. Kogemus, initsiatiiv ja vastutus on väärtustatud mustlaste painduvas raamistikus ilma kindlate plaanide, reeglite või ülemääraste piiranguteta.

Samas vabadus initsiatiivi üles näidata ei võrdu kontrolli puudumisega. Kontroll ei oma kindlat otsest individuaalset vormi ja seda ei väljendata täitmist ootavate käskudena. Selle asemel viiakse kontroll läbi grupi poolt. Mustlaslaps saab hariduse läbi kogemuste, mitte läbi sekkumatuse. Tema käitumine kanaliseeritakse sellisel viisil, et see oleks grupi suhtes austav. Õpetav perekond on ürgne, ja määrab kindlaks hilisemad liidud, abielu, ka sõpruse.

Sellisel viisil õpib laps oma elu erinevaid sotsiaalseid rolle. Mudilane ja teismeline õpivad ja töötavad oma vanematega koos: poisid koos isaga, tüdrukud emaga. Igal lapsel on kanda reaalne vastutus: näiteks poisid on kaasatud realsesse äritehingusse ja tüdrukud aitavad oma väiksemaid õdesid-vendi või valmistavad ema eemal

viibimisel perele süüa. Lapsed õpivad oma partnerite ja vastasugupoole kohtlemist, pidades silmas grupi ootusi ja erinevate rollide kohustusi ning õigusi. Jõudes varajasse teismeikka panustavad lapsed suure osa oma vanemate tegevusse, kes samal ajal lihvivad laste professionaalseid ja sotsiaalseid oskusi. Selline protsess leiab aset pidevalt ning toimib tänu laste ja täiskasvanute omavahelisele austusele, pererolle ja sotsiaalseid oskusi antakse ühise tervikuna edasi.

Igas vanuses laps on oma keskkonnas kaitstud, traditsioonid annavad talle tuleviku ees kindlust ja grupi ühtekuuluvus kaitseb teda teadmatuse eest. Õpetamine, sotsiaalne sidusus ja turvatunne on omavahel tugevalt seotud:

õpetamine

sidusus

turvatunne

Grupil on veelgi tähtsam osa suhtlemises välismaailmaga, mis on limiteeritud ja üldiselt negatiivne, põhjustades ärevust. See on tihti kirjeldatud ja kogetud ohtlikuna. Kontakt võõraga ei saa olla midagi muud kui vägivaldne: psühholoogilisel tasandil – hirm, kahtlus – see on alati olemas; sotsiaalsel tasandil – vastanduvad suhted – see on tihti nii, ja vahel võtab see ka füüsilise vormi vägivaldse keeldumise ja agressiooni näol. See kõik väljendub tugevamalt, kui kokkupuuted ületavad pinnapealse suhtlemise ning muutuvad regulaaseteks institutsioonilaadseteks, milles mustlane kaotab initsiatiivi: suhtlemine naabritega, kool, jne.

Kool kui selline on mustlaste jaoks väline häiriv element, mis sekkub laste üleskasvatamisesse ja õpetamisesse. Vanemad, kes ise kooliga kokku puutunud on, omavad sellest halbi mälestusi ja ei usalda oma lapsi kooli panna. Nad väidava, et nendel lastel, kes käivad koolis ja neil, kes ei käi, ei ole mingit vahet ning kooliteadmised ei mõjuta majanduslikke ja sotsiaalseid oskusi.

Laps, kes on õpetatud kooli kartma, mida toetavad ka kokku puututed vaenuliku välismaailmaga, suhtuvad kooli negatiivselt. Tema kasvatus ei ole õpetanud teda kuuletuma käskudele, nõustuma otsustaja reeglitega. Ta ei mõista miks teda vanuse tõttu eraldatakse oma vennast ja õest, sunnitakse loobuma initsiatiivist ja oma tunnete kohesest ja kirglikust väljendamisest. Laps, kes kogeb kahe väga erineva õptemissüsteemi vastandumist, tunneb ennast võõras keskkonnas närviliselt, ärevalt ning võib võõraste inimeste ja nähtuste suhtes agressiivselt häälestuda, kui just kool ei tee suurt sammu temaga adapteerumise poole. Seda enam võib kool, mis asendab mustlaslaste talendi ja harjumused võõrastega ja seda keeles, mis ei ole mustlasele omane, tekitada mustlaslastest mulje kui sotsiaalselt ning vaimselt alaarenenust.

Vaatamata kõigele on koolis käimine uue generatsiooni mustlaslastele tähtis uus fenomen. See on muutus nendes eneses – fakt, et otsitakse kasu välismaailma institutsioonist – see on ka enda avamine muutuste suhtes, mida koolis käimine mustlaslaste ellu toob.

Perekonnas toimuvad ka teised muudatused. Üks suurim muudatus on perekonna suuruse vähenemine, mis on põhjustatud suurenevast paigale jäämisest, mis rasekendab suurte gruppide kogunemist. Selle üheks põhjuseks on ka segaabiellude järsk tõus, mis viib tihti tuumperekondade isolatsioonini. Muutunud on ka noorte inimeste nõudmised muudatuste järele ning initsiatiiv endale ise kaaslaste valida. Muutunud on ka naiste roll, nende riietus, mis näitab et massimeedia mõju on tugevalt tunda ka mustlaste peal. Viimaks, kõigi muutuste ühismõju võib viia muutuseni, milles noored ei tunne enam kuuluvust oma perekonda. Ühtekuuluvus on jõudnud kriisi, mida õõnestab veel kuritegevuse, alkoholismi ja narkomaania tõus.

Eluviis ja identiteet

Mustlased teavad kes ja mis nad on; nad tunnevad seda ja elavad selle järgi. See on eluviis ja elamise kunst, mis baseerub väljendamatul tunnetamatul olemisel ja tegutsemisel.

Elu koosneb elementide jadast. Sotsiaalsel tasandil on kõige tähtsam perekond: sugulussidemed on pühad. Kirg limiteeritud abielude vastu ja laste kasvatamisviis muudavad perekonna sotsiaalsete ja majanduslike organisatsioonide aluseks. Indiviid tunneb tugevat gruppikuuluvustunnet, kuid seejuures ka oma identiteeti ja ühetkuuluvustunnet, mis annab talle vaimset ja majanduslikku tuge.

Tugevad sotsiaalsed ja majanduslikud suhted annavad nii noortele kui vanadele teada, et neil kõigil on grupisiselt oma ülesanne täita, mis takistab neil teistele koormaks muutumise. Ühtekuuluvus tõuseb indiviidi huvidest kõrgemale, sest kõik otsused võetakse vastu konsensuse alusel, mis peab silmas ennekõike vastandumist välismaailmaga. Sisemine ühtsustunne toimib vastandumisel ümbritseva keskkonnaga. Mustlaste eksitentsi üheks aluseks on dissidentlus. Võõraga kohtumisel tekkiv vastandus annab mustlasele teada, et tegemist on täiesti teise olemusega. Pidevale vastuseisule ja väljaarvamisele vastab mustlane rasketes olukordades tihti vaenu ja agressiooniga. Mustlase identiteet peab jätma talle vastupanuvõime, millest omakorda ta ammutab energia, et edasi minna. Vastandumine teistega annab mustlasele unikaalse tunde, tugevdab ühtekuuluvust ning grupitunnet.

Majanduslik vabadus, ametialane painduvus, hetkeolukorraga adapteerumine kuuluvad mustlase eluviisi hulka. Kuid inimesed ja nende vahelised suhted jäävad peamiseks: majanduslike hüvede ja varade kuhjumine jääb vähematahtsaks kui elutarkus ja intelligentsus. Kõige tähtsam on üürrike hetk, mida peaks toetama jõukus (pidusöök, lühiaegne mugavus, pidutunne). Selle tulemiks on mittemateriaalne eksistents, millele majanduslik olukord ja keskkond ei suuda mõju avaldada. Mustlase olemus ei ole seotud varanduse ja konkreetse paigaga.

Siiski on mustlased alati olnud osavad ennast ümbritseva keskkonna kultuurielementide kopeerimisel. Kuid nüüd 21 sajandi alguses toimuvad mustlaste elulaadis ümbritseva keskkonna mõjul suured muudatused. Need muudatused on nii universaalset kui ka spetsiifilist laadi.

Universaalsed muudatused mõjutavad kõiki kultuure. Nõudluse ja pakkumise vahekorrad on muutumas; purunenud esemeid enam ei parandata, väiksed meelelahutajad on suure meelelahutumaailma ja televisiooni poolt asendatud, paljud muusikud ei leia enam tööd, rändurid, kes veel mõni aeg tagasi töid om kaaslastele informatsiooni on kaotanud oma koha massimeediale, millele on nüüd ligipääs kõigil; rändurite hooajaline käsitöökäsi on kadunud. Mustlaste kunagised tööd ja rollid on kadunud.

Mustlasi õhustavad veel ka modernism ja selle laiahaardeline ideoloogia, mis mõjutab seniseid traditsioone, norme, väärtusi ja rolle. Nüüd, kus võõra kultuuri elemente ei sunnita mustlastele peale, võtab noorem generatsioon need tänu massimeediale vabatahtlikult ning usinalt omaks.

Sellised muutused jätavad mustlastele üsna vähe mängimisruumi. Mustlased ei tegutse enam ennast ümbritseva keskkonna sees, vaid tegutsevad vastavalt sellele keskkonnale. Tänu pidevale väljaarvamisele, vastandumisele ja agressioonile on mustlased taandunud väiksetele territooriumidele, kus nad püüavad hakkama saada. Olles sunnitud olukorda, kus peamiseks tegevuseks on majanduslik ellujäämine, on traditsioonid ja senised väärtused muutunud sekundaarseteks. Traditsioone püütakse kõige kõrval hoida elus kunstlikult, kuid grupi ja perekonnadünaamika on kaotanud oma tegeliku rolli.

Viiteid ja sümptomeid raskest olukorrast võib leida mitmetest paikadest. Tunda on passiivust ja väsimust. Osa

kasutab ära oma õigusjärgset autoriteeti ning muutuvad väikseteks diktaatoriteks. Toimub tõmbumine tuumperekonda, mis näitab tugeva kultuuri ja traditsiooni asemel hirmu ümbritseva maailma vastu. Enesesse tõmbumine ka kaugenemine teisest perekondadest viib mustlaste ühiskonna isoleeritud fragmentideks killustumiseni. Perekonna roll, mis on alati tähtis, kistakse teiste faktorite arvel propotsioonist välja. Kasvav trend endale ise abikaasa valida lõhestab seni tugevat sotsiaalset võrgustikku.

Noored kritiseerivad oma vanemate eluviise, eriti kehvasid majanduslikke otsuseid. Trendikad kommunkatsioonivahendid vähendavad huvi vanemate elulugude ja muusika vastu. Tunda annab ka üha tugev paikseks jäämine; on küll soov rändama minna, kuid selleks puuduvad oskused ning ei osata arvestada ka reismist reguleerivate normidega. Lisaks sellele võtavad maad tervisehäired ja raske majanduslik olukord. Unistus reisimisest toob kaasa kibestumise ja agressiooni, mis võib viia kuritegevuseni ja seadustega vastuollu sattumise. Üldine allakäik viib alkoholismi, narkomaania ja kodutuse juurde.

Ametiõppe puudumine ja pidev diskrimineerimine ei ole jätnud paljudele mustlastele eriti lootust elus läbi lüüa. Need sümptomid, mis ei ole õnneks veel üldised, vajavad nende põhjuste analüüsi ja sealt edasi vahendeid olukorra parandamiseks.

Mustlaste eluviis ei ole veel kadunud. Sarnaselt kõikidele kultuuridele on ka mustlaste kultuur pidevas evolutsioonis. Vaatamata sellele, et teised kultuurid ei taha tunnustada mustlaste kultuuri olemasolu on nad pidanud oma eksitentsi eest võitlust juba sajandeid.

Mustlase olemus põimub kokku erinevatest elementidest: keel, iseseisev äri, ühtsustundest pideva liikumiseni, tugevast sotsiaalses võrgustikus uhkuseeni erineda, teadlikust traditsiooniliste reeglite järgi elamisest, ühtekuuluvustunne gruppi teistest erinemise alusel, jagatud ajalugu, elufilosoofia, laste kasvatamise meetod, perekonna tugevus jne.

Tänu nendele omadustele on suutnud nad muutuva maailmaga adapteeruda paremini kui nii mõnigi vähemusgrupp. Mustlaste ühiskond on noor, laste ja täiskasvanute arv on võrdne, ja lapsed on need, kes on selle ühiskonna tulevik. Lastest kirjutatud raamatute arv kasvab pidevalt ning nad saavad üha enam tähelepanu ning koolitust. Lapsed õpivad lugema ja kirjutama, tuues nii kaasa oma panuse üldisesse kultuuri, võibolla isegi suudavad jätkata mustlaste eluviisi edasikandmist.

Kool kui institutsioon

Haridus on ainuke mustlastega seotud valdkond, milles on alates varastest 1980-ndatest kuni tänapäevana Euroopa Nõukogu pidevalt ekspertiise ning ettepanekuid teinud. Järgmiste lehekülgede eesmärk on tuua välja nende uuringute peamised ühtivad punktid, mis käivad Lääne-Euroopa riikide kohta. Kuigi Kesk- ja Ida-Euroopa riikides ei ole nii palju uuringuid tehtud, võib siiski väita, et mustlaste olukord on samalaadne terves Euroopas.

Kõigist seitsmest või kaheksast miljonist mustlasest pooled on kooliealised. Kuid koolis käivad nende seas on vähe. 1988 aasta põhjaliku uuringu kohaselt:

- umbes 0-40% kõigist mustlaslastest käivad koolis teatud regulaarsuse järgi.
- Pooled neist ei lähe kunagi kooli.

- Väga väike protsent neist jõuab või astub põhikooli.
- Tulemuste järgi ning arvestades aega, mida mustlaslapsed koolis veedava, ei suuda kool sellisena nende jaoks funktsioneerida.
- Täisealiste kirjaoskamatus on 50%, mõnedes paikades lausa 80% kuni 100%.

Probleemiks on see, et tegemata on jäänud eeltöö. Numbrid, mis näitavad osade riikide mustlaste kõrget koolis käimist, ei näita nende riikide koolisüsteemi vastutulelikkust mustlastele, vaid nende enesekiitust ning soovi toimiva poliitika esile tõstmist. Selline tendents on omane ka Kesk- ja Ida Euroopa riikidele. Mustlaste haridussüsteemi liitmine on üle kontidendi läbi kukkunud.

Selles valguses ei saa olla tegemist pelgalt koolisüsteemi reformimisega, vaid hoopis selle üles ehitamisega. “Kõige tähtsam probleem on siiani mustlaste õpetamine, õigemini selle puudumine, kõik ülejäänud probleemid on sellest tulenevad ning see on ka takistuseks mustlaste ühiskonda integreerimisel. Kokkuvõttes on kaks peamist valdkonda – mustlaste õpetamine ning tõsiselt võetav uurimus romanoloogiast. Mustlaste kirjaoskamatus mõjutab tema elu kõiki aspekte. (Leksa Manus)

Kontekst

Kool, mis on sobiv ühele grupile ei sobi automaatselt teisele, seda isegi vaatamata laiale vastupidisele arusaamale, mis iseenesest külvab rohkem vaeletimõistmist. Mustlastel on koolist oma ettekujutus. Mustlaste plaanid ja ambitsioonid on mitte-mustlaste omadest erinevad. Siiani ei ole olnud mingit korrelatsiooni kooli edukuse ning majandusliku või sotsiaalse edukuse vahel.

Koolis osalemine on pikk, raske ja tihti valulik protsess, mis väga harva viib soovitud majandusliku edukuseni. Enamuses see ainult halvab mustlaslapse elu, hoides teda eemale peresisest õpipoisi staatusest, samal ajal kui diskrimineerimine ning sotsiaal-majanduslik olukord takistavad tal koolis õpitut praktiseerida. Selle tulemusena on selline laps kahekordselt marginaliseeritud. Taotlused ja väärtused, mis on mustlaste ja nende organisatsioonidel ning institutsioonidel on väga erinevad nendest, mis on koolil ja õpetajatel. Selline olukord on nii vaimse kui füüsilise konflikti allikaks.

Iga riik käib välja kombineeritud projekte, mis koosnevad nii tulemuslikest kui ka ebaõnnestunud komponentidest. Pea iga pool võib kohata samu eksperimente ning samu vigu, mis suurendab mõlemapoolset tülpimust ja loobumist. Üldine tulemus on raisatud aeg, raha ja energia, mis on tingitud valede meetodite kasutamisest, sest on puudunud vajalik konsultatsioon ja koordineerimine. Ei tohiks unustada ka heausklikke alt vedamist ning vanemate pettumuse suurenemist, sest hariduslikud “eksperimentid” jäta neid külmaks.

Iga ühiskonna koolisüsteem on välja kujunenud ajaloolisest kontekstist ning poliitilisest situatsioonis. Kuid mustlaste koolisüsteem kujuneb välja neid ümbritseva ühiskonna poliitilisest ning ajaloolisest kontekstist. Ükski faktor ei toimi isolatsioonis ega ole mõistetav isolatsioonis, olgu see siis situatsiooni analüüsis või analüüsisstjuhtivas praktikas. Pedagoogilised järeldused on ühtlasi poliitilised järeldused. Mustlaste koolisüsteem on ühtlasi terve ühiskonna probleem, mis ületab õpetamisprobleemi ja indiviidi tasandid.

Nii kaua kui suhted mustlaste ja mitte-mustlaste vahel on antagoonilised, jäävad mustlaste ja nende vanemate küsimused selle negatiivse suhtumise taha. Selles valguses tundub, et koolis käivate laste number on tihedalt seotud kooli tasemega, ümbritsevate situatsioonide ning seda determineerivate faktoritega.

Kohustuslik koolikohustus on üks viiga selle pikas reas. Paistab, et paikades, kus on määratud koolikohustus on

nii hariduse kvaliteedi kui koolis käijate numbrid madalad. Õige on ka vastupidine käitumine – liikuvate mustlaslaste kooliskäimine on tulemusrikas, kui nad saavad seda teha vabatahtlikult.

Olukord mustlaste ja mitte-mustlaste vahel on peale sajandeid kestnud mustlaskultuuri eitamist, konfliktne ning antagonistlik, mis on viinud mustlased marginaliseeritud olukorda, mida näitavad kõrged tööpuuduse näitajad ning madal elukvaliteet. Rasketel olukordadel, mil tööpuudus on eriti kõrge terves ühiskonnas suureneb ka konflikt mustlaste ja mitte mustlaste vahel. Mustlased on mugavad patuoinad, mistõttu on nad ka pidevalt diskrimineeritud ning tunnevad ennast ebakindlalt. Arvestades eelnevat ei tohiks mustlaste koolikohustus olla peale surutud. See võib viia erinevate tagajärgedeni nagu keeldumine mustlaslaste vatsuvõtmisest, nende hoidmine teisest laste eraldi klassi tagaosas, keeldumine nende kaasamisest koolibussi süsteemi, teised keelduvad nendega mängimisest jne.

Kool peaks tulema kolmandal kohal peale majanduslikku sissetulekut, sest peab arvestama, et mustlaste peamine eesmärk on sissetuleku teenimine, mis laseks neil tegelada ka selliste asjadega nagu kool. Kuid kahjuks ei arvestada mustlaste rasket majanduslikku olukorda.

Paljudes riikides kasutatakse mobiilset kooli, mis saaks liikuda koos mustlastega ühest pesitsemispaigast teise. Liikumine ühest punktist teise kahjustab ka laste tervist, mis omakorda mõjutab koolis käimist. Võimude poolne surve paikseks jäämisele lükkab mustlasi veel kaugemale ning ajab neid ebatervislikesse tingimustesse.

Otsustuspunkt

Arvestades seda, et kool on institutsioon, mida hõlmab terve mustlasi ümbritsev ühiskond, ei tohiks see olla nende jaoks kui üks järkev kohustus, veel üks viis nende laste assimileerimiseks. Pikka aega on kool olnud üks assimilatsiooni sundvorme, mis on muutnud kooli mustlaste jaoks täiesti võõraks institutsiooniks. Vanemad on teadlikud, et kooli mõju lastele võib olla kujundav – kuid see võib viia ka heaolu, reformide ning deformatsioonini.

Mustlased on oma reisimise käigus, mil nad on pakkunud neid ümbritsevale keskkonnale erinevaid tooteid ning teenused, alati teadnud, et nad peavad tundma seda keskkonda. Nad tahavad sellisel viisil ka jätkata ning teavad, et nad vajavad selleks nii tehnilisi oskusi kui ka teadmisi neid ümbritseva keskkonna oraganisatsioonidest ja institutsioonidest. Neid oskusi ja teadmisi võib neile pakkuda kool, eriti nüüd, mil peresisene haridus ei täida enam oma rolli. Kooli peamine eesmärk on anda lapsele neid teadmisi ja oskusi, mis aitavad tal oma autonoomiat saavutada. Kuid sama moodi kui diskrimineerimine ei lõppe kooli uksele, ei kao ka assimilatsioon kooliõpetusest. Kui kool pooldab sellist praktikat, siis ta võib uinutada lapse vaikselt heaollu, kooli õilis mask võib peita endas hoopis muid tegutsemiseesmäärke.

Populatsioon, mille keskel mustlased elavad ei tohiks neile peale suruda seda, mida nad ei vaja ning keelata neile seda, mida nad vajavad. Kuid arvestades kõigi osapoolte ambitsioone on kuldse kesktee leidmine selles olukorras väga raske.

Mis võiks olla...

Mustlaslaste koolisüsteemi välja kuundamisel on praeguseks vast juba kõike proovitud. Hetkel saab teha järeldusi ohtratest eksperimentidest, et nendest märkusi ning soovitusi välja tuua. Erinevaid lähenemisi on eri valdkondadest koolistruktuurist kuni õpetamistehnoloogiateni välja.

Kuid erinevates eksperimentides ja riikides on pea alati määratletud tüpologia “eriklassid” ja “tavaklassid”.

Kuid see juures tuleb arvestada mitmete nünssidega ning peatuda, et selgitada kui palju valetimõistmist need terminid endaga kaasa on toonud. Tänapäevali on pea kõik eriklasside vastased ning toetavad ühtse kooli ideed, kuid see vale debatt tõmbab endaga kaasa palju tähelepanu ning ka pinget ja halvab sellega valdkonna praktilist ning reaalset arengut.

Esiteks, peame olema eriklassi terminit kasutades väga ettevaatlikud, sest realselt on olemas palju erinevaid eriklasse:

- de facto, neis olevad lapsed ning nende käsitlemine.
- de jure, nende administratiivne staatus ning neis õpetatavate õpetajate staatus; see kategooria hõlmab ka mustlasvanemate vastuseisu sellistele klassidele, pidades neid getodeks.

Nende kahe jaotuse vahel võib välja tuua palju erinevaid lähenemisi. Järgmised kontrastid näited illustreerivad kui ambivalentseid võivad seotud inimesed ning eriti autoriteedi olla. Eriharidust võib kujutada kui:

- vahend lapse tervitamiseks kooli ning üldise ja individaalse heaolu soodustamisviis. "Sild" tavaklassi jõudmiseks
- vahend, laste eraldi hoidmiseks, aseaine tavaklassidele.

Väga tihti ei ole see dihhotoomia nii selge ning analüüse ei saa kunagi üldistada. Mõlemal juhul võivad õpetajad anda endast parima, et jagada lastele instruksioone; mõlemal juhul võivad nad oma töös baseeruda laste kultuuri iseärasustele ja seda nii pedagoogilise edu saavutamise kui ka selle kultruuri väärtustamise ja tunnustamise nimel.; mõlemal juhul võivad õpetajad suhtuda oma tõsse austusega; mõlemal juhul võivad nad võtta vanemate soove arvesse.

Ühtegi näidet ei saa eraldi vaadata seda määravast poliitilisest kontekstist. Sama pedagoogiline tegevus või struktuur võib võtta radikaalselt teise funktsiooni. *Kui struktuur ja pedagoogika määravad vormi, on poliitika see, mis määrab baasi ja mõned situatsioonilised faktorid määravad tooni.* Ühesõnaga – me ei tohi võtta asja pealiskaudselt.

Eksisteerivate struktuuride seas on koostatud klasse ka ainult mustlaslaste jaoks, näiteks nende paiknemiskohtade lähedal või linnaosades, kus on suur hulk mustlasi. Sellised klassid on toimunud üldiselt hästi just tänu oma paindlikkusele, isegi kui see on vaid ajutine. Paistab et sellist laadi eriklassid toimivad põhimõttel, et nad on tehtud seal käivate laste iseärasusi arvesse võttes.

Tegemist on mõlemapoolse adapteerumisega – õpetajad adapteeruvad õpilaste järgi ning õpilased adapteeruvad õpetajate järgi. Kusjuures mõlemal osapoolel on ühine eesmärk jõuda samale eesmärgile. Seda tunnistab ka asjaolu, et selliste klasside kaotamisel langeb koolis käijate osakaal dramaatiliselt.

Mis iganes selle põhjuseks ka on (transpordiraskused, diskrimineerimine, lapse vajamine kodus) hakkab üha vähem lapsi koolitööst osa võtma. Selliseid käike tehakse poliitilistel mitte pedagoogilistel eesmärkidel. Selline käitumine viib süvenevale gettostumisel.

Kuigi saab öelda, et sellised eriklassid on hästi adapteeruvad, ei ole nad siiski ainukesed toimivad süsteemid. Kuigi vanemad võivad seda mitte uskuda.

Konsultatsioon vanematega on seejuures hädavajalik. See on ka üks eriklasside eelis – lähedane kontakt perekonnaga. Kuid see saab nõrkuseks, kui sellist konsultatsiooni ei toimu. See viib meid veel ka ühe teise nõrkuseni – isegi kui klassid on administratiivselt määratletud eriklassina, oodatakse nende õpetajatelt, et nad funktsioneeriks kui tavaklassid. See muudab õpetajate töö keeruliseks.

Konsultatsioonidja kontakti teemat jätkates on õpetajal hädavajalik saada vanematega hea kontakt. See on üks keerulisemaid ülesandeid, millega eriklassi õpetaja peab vaatamata administratiivsete meetmete rangusele, hakkama saama, juhul, kui ta tahab üldse mingit tulemust saavutada. Üks viis eriklassidel hästi toimida, on ignoreerides reegleid ning ettekirjutisi ning võttes ette tegevusi just enda initsiatiivil.

Selliste klasside õpetajatel on väga suur teadmistepagas, mida ei tohiks kõrvale visata. Sellised klassid on tihti põhjuseks, miks lapsed suudavad hiljem hakkama saada tavaklassides. Suure edusammuna suudavad sellised klassid muuta koolisüsteemi vastuvõetavaks ka vanematele.

Kuid olles eriklassid saavad nad teisest küljest erilise kriitika osaliseks, neid süüdistatakse getostumises ning mitte midagi saavutamises. Kohatades, kus sellised klassid toimivad on nad põlatud ning kohtades, kus nad on katkestatud on nad tagaigatsetud. Sellised klassid on vajalikud, kuid nad ei siiski veel piisavalt tõhusad. Sellised klassid peavad tegema läbi reformi ning muutuma üheks osaks terviklikust koolisüsteemist.

Eriklassid ei eksisteeri reaalsuses ainult isoleeritult: tavaliseks on saamas nähtus, kus eriklass on integreeritud kooli tavaklasside kõrvale. Selliste klasside olemasolu tekitab erinevaid kohati lausa vastukäivaid tagajärgi. Praegusel hetkel on kolm võimalikku viisi, kuidas eriklass tavalise kooli rüpes saab toimida:

- kui ülemineku klass – hädavajalik, kuid võimalikult lühikeseks perioodiks. Toimib enne tavaklassi minekut. Sellisel juhul viibib laps lühemat või pikemat aega ülemineku klassis, enne kui ta integreeritakse tavaklassi.
- kui järeleaitamisklass, mille mahukus on kõvasti varieeruv. Sõltub lapse enda soovist integreeruda teiste lastega; mustlaslaste ja mitte-mustlaslaste vahelise konfliktisuse astmest; järeleaitamiseks, juhul kui laps võtab osa nii tava- kui eriklassidest. Integratsioon toimib kahepoolselt, mitte-mustlaslapsed kutsutakse mustlaslaste klassidest osa võtma, millel võib olla erinevaid tagajärgi. Mustlaslaste klassi hakatakse suhtuma kui omaette klassiks või üheks klassiks teiste klasside seas.
- kuid kolmas võimalus – spetsiaalne klass muutub isoleerituks ning getostub. Mustlaslaste klass jääb teisest eraldatuks, isegi nende õpetajatesse hakatakse tõrjuvalt suhtuma. Selline asjade käik välistab kahe erineva laste grupi igasuguse lävimise. Sellisel juhul on tihedad lastevahelised vägivaldes kokkupõrked koolivälisel ajal.

Kokkuvõtlikult võib öelda, et mustlaslaste koolisüsteemi integreerimine võib võtta nii positiivse kui ka negatiivse kaju. See võib olla nii *sillaks* kui ka *vanglaks*.

Reaalsus

Enamus mustlaslapse, kes koolis käivad teevad seda tavaklassides. Praegusel hetkel on nii mustlaslaste nende vanemate kui ka ametnike ühine soov, et lapsed käiksid tavaklassides. Kuid ei tohiks unustada asjaolu, et soov ei pruugi olla sama mis on reaalsus. Ei tohiks unustada, et ametnike peamine soov on mustlaslaste integratsioon ning nende vaimselt eraldamine teisest lastest – mis on assimilatsiooni poliitika väga levinud vahend. Klassid mis pannakse kokku sotsiaalse või vaimse hälvega lastele ei vasta mustlaslaste reaalsele vajadusele.

Seoses sellega, et mustlaslaste emakeel erineb koolis käibel olevast keelest, seoses sellega, et nende käitumine on

võrreldes teiste lastega hulljulge, seoses sellega, et nende intellekt on nende vanusegrupi lastega võrreldes alla normi, mida kinnitavad ka erinevad testid, mida ametnikud läbi viivad, hakatakse mustlaslapse kiiresti “alaarenenuks” pidama. Tihti lähevad sellega kaasaga ka vanemad, kes arvavad, et sellistes klassides on nende lapsed vaimselt rohkem kaitstud ning suudavad paremini järjel püsida, kuid reaalselt ei õpi nad sellistes klassides midagi, mistõttu ei ole neil hiljem ka midagi ette näidata, et korralikku tööd saada või edasi õppima minna. Probleemi juures ongi kõige perverssem just see, et enamus mustlalapsi, kes käivad segakoolis, lõpetavad käitumishäiretega või vaimselt ebastabiilsete laste klassides.

Kvantitatiivsed uurimused näitavad, et mustlaslaste osakaal, kes paigutatakse sotsiaalselt alaarenenud laste klassidesse on väga kõrge, kohat ulatuvad isegi 80% kõigist koolis käivatest mustlaslastest. Kõige kurvem on asja juures see, et eriklassid ei ole reaalsuses üldse eriklassid, seal toimuv õppetöö ei ole kohandatud osavõtivate laste järgi. Reaalsuses on sellistel klassidel madal õppeedukus, seal osalevad lapsed on stigmatiseeritud, kohati võib negatiivne suhtumine üle kanduda ka neid klasse õpetavatele õpetajatele.

Samas on tavaklassid alati olnud ja jäävad ka tulevikus assimilatsiooni osaks, sest nende peamine eesmärk on laste normaliseerimine. Näiteks mustlaslaste üksteisest eraldamine, mis toimub kohati tahtlikult, kohati mitte, kohati eksklusiivselt ja kohati veel mitmetel erinevatel põhjustel.

Mustlaslaste käekäik tavalistes klassides on alati seotud üldise situatsiooniga. Selle ignoreerimine oleks täielik jama ning uskumine, et üldine sotsiaalne olukord ei jõua klassiruumidesse – naiivsus. Selles valguses ongi tavaklassid tavalised, sest nad kajastavad ühiskonnas toimuvat ja seega toidavad multikultuursust. Tavaklassid peaksid olema valikulised, üks võimalus teiste võimaluste seas. Uurimused näitavad, et mustlaslaste integratsioon tavaklassidesse toimub edukalt peale lühikest perioodi eriklassis osalemist.

Üldised uurimused on näidanud, et erinevates riikides, kultuurides, ühiskondades on mustlaslaste haridussüsteem väga sarnane, tehtud on samu vigu ning ka õnnestumised esinevad samades valdkondades. Sellepärast on hädavajalik nende uurimuste ja eksperimentide ühendamine, et ei korrataks samu vigu ega raisataks kõiksugu ressursse, toimivate süsteemide välja töötamiseks, kui eeltöö on juba nii öelda teiste poolt tehtud.

Kaasatud struktuurid, isegi kui neid arvestada ainult materiaalsest vaatepunktist, peavad suutma kohaneda nende järgi, kes struktuuris osalevad. 11-aastased tulevad kooli, teadmata kuidas lugeda või kirjutada. Lapsed tulevad kooli kambakesi, tavaliselt erinevas vanuses vennad-õed ja oma vanemate toel, kes keelduvad, et neid lahutataks. Seda mõttega, et mitte tunda end segaduses ja abituna võõras klassiruumi keskkonnas. Väikesed lapsed tulevad oskamata rääkida õpetajaga “samas keeles,” ja ta pöördub mõne vanema lapse poole, kes etendab tõlgendaja rolli ning see toimub enne kui üldse mingisugunegi juhendamine toimuma saaks hakata. Grupp lapsi tuleb ja jääb päevaks või nädalaks, peale seda ei nähta neid seal koolis enam kunagi. Mõnes kohas on see tavaline asi. Arvestada tuleb ka topeltlahknevusega kooli ja noore mustlase vahel. Ühest küljest on noor mustlane palju vähem osavõtlik kui tema mitte-mustlasest kaaslased, üldjuhul jõuab ta aga selleni hiljem ja vanemana. Teisest küljest on ta sotsiaalselt aktiivsema eluviisiga ning enamikus Euroopa osades läheb ta otse lapse staatusest täiskasvanu omasse üle.

Kõike seda arvestades, samas võib sinna ka julgelt veel argumente lisada, ilmneb selge vajadus jätta struktuur paindlikult avatuks. Samas on palju vaadeldud ja täheldatud ka vastupidist, mis on näidanud, et kui jätta liiga palju võimlusi lahti, tekib gettoefekt. Ka vanemad ise püüavad oma lapsi panna klassidesse, kus poleks liiga palju mustlaseid. Nad võivad ka väita, et kuigi klass on “eriline”, ei arvestata piisavalt laste vajadustega-järelikult miks neid saata siis sinna? Nii vanemad kui õpetajad toovad välja grupivälised ja perekonnaülesed

antagonismid, vastuolud tuuakse klassiruumi kaasa ning sellel võib olla segav mõju. Paljud vanemad tunnetavad, et eriklassidel on hinnaalanduse maik juures ning õpetamise tase on palju madalam kui tavaklassis. Enamgi veel, tavaline mustlaslaste hajuvus võrdluses nende ligipääsuga spetsialiseeritud asutusele näitab, et nende õpetus, kui seda üldse esineb ja eriti kui seda laiendada vähese või puuduva kaasaegse haridusega, peab toimuma kas osaliselt või täiesti mitte kohandatud/paindlikes struktuurides.

Kui nüüd arvestada reaalsuse printsiibiga nagu juba välja toodud, tuleb arvestada kahe täiesti vastukäiva kohustusega: anda haridust vähemalt osaliselt tavalise süsteemi järgi ja samas ka selle võimatusega.

Olles leidnud suurepäraseid näiteid mustlaslaste integratsioonist tavalisse klassi, saame aru, et edukas integratsioon on võimalik ainult lõpptulemusena protsessis, mis võib osutada ka väga pikaajaliselt kulgedes läbi mitme faasi, mis samaaegselt ja järjekindlalt kasutavad ära mitut struktuuri ja valemit.

Enamikus riikides on praegu olukord, kus eksisteerivad erinevad struktuurid, mis igaüks võib mustlaslaste peal töötada paremini või halvemini. Tegelikult on hea näitaja seegi, et üldse on erinevad struktuurid. Olukorrad on ju erinevad, samamoodi nagu on vanematel erinevad soovid. Samas ei tööta ükski struktuur iseseisvana piisavalt tõhusalt, suutes hõlmata endas kõikvõimalikke variatsioone. Alati on vaja täiustada seda, rakendades ka teisi süsteeme, kas siis diakroonselt, mille puhul liigutakse üle ühelt süsteemilt teisele või siis sünkroonselt ehk samaaegne erinevate struktuuride kasutus, näiteks tavaline klassitund ja selle järel mustlaste moodi klassitund, mis mõlemad üksteist toetavad. Struktuuride kohandamine ja suladumine peaks võtma vaheldusliku ja paindliku vormi, mitte kasutama vastavalt autoriteedi eelistustele ainult ühte või teist mudelit.

Struktuuriülene täiendavus peaks tagama jätkusuutlikkuse võimalikkuse, avardades nii struktuuri piire kui ka defineerima neid, tehes sujuvamaks üleminekut ühelt teisele, seda nii laste kui ka õpetajate jaoks. Selline struktuuride üksteise täiendamine peaks suutma ära hoida kaks valusat tagajärge:

- hüperspetsialiseerumine, isolatsioon, liigne eristamine, mis on ka paljudele suureks hirmuks selliste eriklasside puhul.
- segregatsioon, eemale tõukamine, laste üksteise norimine, sallimatus erinevustele, paindlikkuse puudumine, mis on üsna tavaline praegustes tavaklassides.

Me peaks rohkem mõtlema struktuuride faktilisele eristusele, mitte aga jäädvustamagi struktuure läbi jäikade reeglitega, mis selleks seatud on. Vaatlused toovad välja teatud struktuuritüübi, mis on piisavalt paindlik, et tulla toime suure erinevusastmega lastegruppides ja ka õpetajad, kes on rohkem paindlikud. Sellised klassid suudavad olla vähem või rohkem eristuvad nagu asjolut nõuavad. Samas klassid, mis on seaduse alusel "erilised", omavad teisalt negatiivseid kaastähendusi, mis teevad nad haiglaseks ja kohanemiseks raskeks. See võib olla vajalik administratiivsest küljest, aga mitte mustlaste reaalsuse seisukohast.

Aja jooksul me peaks rääkima lihtsalt kohadatud klassidest, mitte aga eriliste versus tavaliste tähenduses klassidest, mis toovad endaga kaasa vale eelarvamused ja ettemääratuse, mitte aga reaalsuse tõdemise.

Struktuur on omaks võetud, kui vanemad enam ei pea enda lapsi seal ära võtma, kartuses, et nad on eraldatud või et haridus seal on ebaefektiivne, puudulike tulemustega.